

Wass Albert eljövetele

Wass Albert eljött. Megérkezett. Könyvei hódítanak. Sokan támadják: a mindenkori nemzetellenes hatalmi csoportosulás fizetett zsoldosai. Még többen oltalmazzák, hirdetik: ők az örökös eszmei önkéntesek, újságokban, folyóiratokban, könyvekben, katedrákon, művelődési házakban, világgá terebélyesedő színpadokon.

Háború dúlna Wass Albert körül? Nem! Eszmei bűnözésről, büntetésről, elkárhoztatásról van szó. Kitagadni már nem lehet, hiszen akkor a nemzet egészével együtt és sok-sok idegen ajkú olvasójával együtt kellene kirekeszteni a magyar és egyetemes irodalmi kultúrából.

Hadd jegyezzem meg: ez a véres cirkusz sajnos nem újdonság. A politikai banditizmus évszázadokon keresztül többtucatnyi magyar alkotót igyekezett – a maga sajátos, sátáni módszereivel! – kiirtani a magyar történelmi és kulturális tudatból, hogy az által is csorbuljon a magyarság nemzeti öntudata. Máskor pedig éppen a jóhiszemű kortársak tévedtek elhamarkodott megítélésükben. Az indítékok közül az irigység sem iktatható ki.

Az említetteken túl viszont létezik néhány olyan megbélyegzés, melynek "lemosása", eltüntetése roppant nehéz, különösképpen, ha a megbélyegzést általánosítják, becsempészik a hivatalosított értékrendbe, ami eleve mesterséges, s így az annak alapján hozott értékítélet is megtévesztő, hazug. Minden nemzetre, s annak lányaira, fiaira az ellenség megtalálta a maga tréfásan ocsmány jelzőjét, jogtalanul általánosítva azt, aminek később ő is megitta a levét. De a könnyelmű megpecsételés, ami több a megbélyegzésnél, olyan következményekkel járhat adott történelmi érdek-kulturális vérengzésben, amelyekbe nemcsak természetes személyek, de jogi intézményrendszerek és emberi közösségek is belepusztulhatnak, pláne, ha minden eszközzel, kívülről-belülről pusztítják őket. Mindössze néhány ilyen jelzőt említenék: ázsiai jövevény, hazátlan, utolsó csatlós, antiszemita, háborús bűnös, kis ország kis nép, merjünk kicsik lenni, világszége, marakodók, széthúzó, pápábbak a pápánál, nem tudnak a saját lábukon megállni, szolgálalkú népség, stb.

Ilyen esetben kötelességünk a Wass Albert személyén keresztül az egész nemzetnek dobott mocskos kesztyűt felvennünk. Még akkor is, ha tudjuk: az védekezik, aki bűnös, és azért nem védekezik, mert bűnös. Tehát: mindenképpen rányomják a bűvös bűnös jelzöt.

A megsemmisítésnek több módozata és változata ismert: rendszerint egyszerre nem az egész nemzetet törik kerékbe, mint pl. a magyarokat, a kurdokat, stb. – egy-egy békediktátummal –, hanem lebontják kisebb-nagyobb közösségekre, azokat pedig személyekre. Nos, a magyarság esetében az utóbbi módszert is alkalmazták: deportálások, kivégzések, börtönök, a haza elhagyására való kényszerítés, a rágalmasítás (dehonesztálás, diszkreditálás), stb.

Wass Albertet a következőképpen próbálták megsemmisíteni:

1. Ráfogták, hogy háborús bűnös, és halálra ítélték távollétében. Ennek a következő indítékai voltak: a.) elkobozni vagyonát; b.) meggátolni a hazatérését; c) megfosztani a magyarságot egyik fáklyavivőjétől; d) eltávolítani a mindenkori román asszimilációs politika útjából; e) diszkreditálni, hogy amit mond-ír, ne higgyék el az emberek; f) így akarván a bűnözők megelőzni a leleplezésüket; g) akiről Wass Albert rengeteg konkrétumot ismert, tudott.

2. Ráfogták az összes járványos betegségek közül a legrettenetesebbet: antiszemita. A valós ok nélküli antiszemitázás tulajdonképpen pszichózis, betegség, amely pubertás-korabeli kényszerképzet-társításokból, visszafojtott gyűlöletből, örökös kisebbségi érzésből, belenevelt félelemből, sértődöttségéből (bármennyire is furcsa), rasszizmusból ered, s amit gyakran mesterségesen gerjesztenek, azzal sarkallva összefogásra a világ zsidóságát éppen a zsidóság ellenében. Ilyen vonatkozásban a zsidóság és a magyarság sorsa között nagy a hasonlóság (üldöztetés, szétszórtság, hazátlanság, stb.), annyi különbséggel, hogy míg a zsidók Jézust feszítették keresztre, addig a magyarság önmagát szegezte a feszületre, s nem tud szabadulni tőle. Ismétlem: ráfogásról, ál-antiszemitizmusról van szó! A valós és tényleges antiszemitizmus viszont súlyos vétek, miként éppen annyira súlyos bűn a világ bármelyik

népének vallási, faji, történelmi alapon való gyűlölete. Az emberiség még mindég nem tanult eleget, a politikusai pedig egyszerűen egyre önzőbbek és egyre butábbak lesznek. Nem akarják felfogni, hogy ha a gyűlöletet nem irtjuk ki tövestől, akkor a gyűlölet irtja ki az emberiséget. Ennyire egyszerű ez a képlet. S ez Wass Albert esetében sokszorosan érvényes.

3. Aki nem áll be bármilyen sorba, mindig is gyűlölni fogják az örökös sorban állók! S ez a tétel is az örökös bűnözőkre, akik természetüknél fogva sorban állók, ugyancsak sokszorosan érvényes.

A fenti latolgatás után hadd említsem meg, hogy mikor és miként talákoztam Wass Alberttel. Először néhai Édesapámtól hallottam a nevét, aki katona-történeteire fölelevenítések során néhányszor fölemlítette Őt, megjegyezve, hogy "úgy írt magyarul, ahogy minden magyarnak beszélnie kellene". Később, amikor a román politikai rendőrség nyomozói feltúrták a házunkat Gyergyószárhegyen, s számolatlanul, kimondottan nyelvi alapon dobálták föl a könyveket a terepjárójuk gyomrába. Még a magyar nyelvre fordított román, orosz, francia, német, latin szerzők műveit is elkobozták. Őket nem a szerző, nem is a könyv tartalma érdekelte, hanem a könyv nyelve. Ekkor előkerült egy nagy, vastag, könyv alakú füzetféle is, a szüleim abba írták volt bele a könyvek szerzőit, címeit, stb. kiderült, hogy a füzetben több könyv volt feltüntetve, mint amennyit ők találtak. Hol a többi, lett ebből ribillió, házkutatás, istállókutató, csűrökutató, pincekutató, de a padlásról megfélemedtek. Így menekült meg többek között, Wass Albert két könyve is, majdnem hasonló sorsú szerzők műveinek társaságában. Ezek után nagyon izgatta a kíváncsiságomat Wass Albert és mindaz, amit írt és hozzáférhető volt.

Örömmel földidézni édesapám szavait, valamint olvasmány-élményeimet is, de nem teszem. Mert most és ebben az esetben nem az én gyermekkori lélekörvénylésem a fontos, hanem valami más: a kívülálló vélekedése, a tények. Így és ezért nem szólok arról sem, hogy miként talákoztam Wass Alberttel amerikai útjaim alkalmával (1987 és 1988), miket beszélgettünk, miként emlékezett vissza édesapámra, a háborúra, milyen tanácsokkal látott el, stb. még mindig nem jött el az ideje szavai, vélekedései hű közlésének. Aztán még, akármelyik firkász jómadár odabökheti akármelyik szennylapban, hogy az egész mesét Bartis találta ki. Ismerem az ideológiai gúnnyel szörnyszerű várható megnyilvánulásait. Így őrzöm a jövőnek a Bözödi Gyurkával folytatott beszélgetésünk szalagkarikáit is. Amikor a halál már markolászta, megkért, akkor hozzam nyilvánosságra, amikor csorbítatlanul meg is lehet írásban! jelentetni. Soroljam még az írókat, a költőket, a közéleti embereket?

Ide kívánczok megjegyezni: amikor a Rácsok között Romániában című könyvem megjelent, az elmarasztaltan érintettek azonnal összefogtak és nekem estek, akadt olyan firkász is, aki tagadta, hogy szülőfalumban, Gyergyószárhegyen valaha is lázadás történt volna ki a román diktatúra ellen, mások megkérdőjelezték még az önéletrajzomat is! Még azt sem tudták pontosan, hogy hányszor voltam letartóztatva, és hány évet ültem román börtönökben, de össze-vissza firkáltak minden ocsmányságot ellenem. Később pedig, a rendszerváltásnak minősített, történelmi, előre eldöntött sakkjátszma után, reszketve, hogy leleplezem őket, rám fröcskölték a politikai trágadomb levét, hogy ha már nem is olyan voltam és vagyok, mint ők, legalább színben hasonlítsak rájuk. Ismét a sorban állás! Ha a Fennvaló élte, majd megírom személyes élményeimet Wass Alberttől és életművéről, de most vissza kell térnem az őt ért becstelenség visszaveréséhez egy parlamentáris diktatúra kellős közepén, amikor és ahol éppen a magyar kormányzat egyik legmeghittebb magyar ellensége tapsol az új rabszolgarendszer meghonosításához Magyarországon. (Ezt is előre megírtam volt a Hány óra van, magyarok? című könyvemben, és zokon vették.)

Miért e kacskaringós elmélkedés, ez a gondolati kitérő? Azért, hogy megértsék, akik még nem tudják felfogni, hogy miért berzenkedtek sokan Tóth Ilona □56-os mártír szobra ellen, miért nem engedték fölállítani Budapesten Teleki Pál szobrát, miért nem engedélyezi Budapest fölállítani a Széna téren Wass Albert szobrát, és most amikor már a szobra elkészült, miért csinálnak ócska csirkefogót Mansfeld Péterből? Most már érthető az okfejtésem? Folyamatról, háttérpolitikáról, nemzetközi banditizmusról van szó, amikor a szerencsétlen erdélyieknek immár nemcsak Bukaresttel, de Budapesttel is birkóznuk kell. Lassan szűkítem a teret és az időt Wass Albert irányába.

Most pedig következzenek a száraz tények!

1940 őszén, mely időszakhoz Wass Albert háborús bűnösségét kötik, a vádlott Ratosnyán (Rastolita) tartózkodott. Ratosnya Marosvásárhely és Gyergyó között van, a Maros, az Országút és a Székely Körvasút völgyében és hegyoldalában, ahonnan hatalmas erdőségek

iramodnak neki az égis éő hegyeknek. Nem 1940-ben, de még ma is, roppant körülményes innen csak úgy elvergődni Vasasszentgotthárdra! Az Erdészeti Hivatal, a Kerületi Erdészeti Főfelügyelőség akkori vendégkönyvében, naplójában bizonyára szerepel Wass Albert neve. Ha léteznek ma is, akkor azokat a Marosvásárhelyi Állami Levéltárban lehetne fölkeresni, amennyiben nem semmisítették meg. A megsemmisítés lehetősége fönnáll, hogy ne legyen ellenérvelési lehetőség, bizonyíték arra vonatkozóan, hogy az adott időben Wass Albert Ratosnyán és a környék erdeiben vendégeskedett. Tudtommal neki volt tiszteletbeli tisztsége is.

Túl a fentiek: Schobel Rudolf, az idecsi fürdő résztulajdonosa, aki Maroshévízen (Toplita), majd Régenben (Reghin) lakott családjával együtt, büszkén mesélte, hogy "együtt másztam a hegyeket gróf Wass Alberttel, aki csuda erős ember volt, szívós, és úgy ismerte a havasokat, mint a saját tenyérét."

Elmondása szerint az említett időszakban több időt töltött Wass Albert társaságában, aki nemcsak Marosvécsen, de Idecsen is megfordult ratosnyai útjai alkalmával. Schobel Rudolf az időszakot a "magyarok bejövetele környékére" tette. Schobel önkéntesként jelentkezett katonának, hadifogságba került, évek múltán szabadult, aztán a román hatóságok letartóztatták, bebörtönözték. Ez időt alatt a családja nálunk, Szárhegyen, a szülőházamban lakott, s kiszabadulása után Rudolf bácsi is szintén, mivel az ő felesége az édesapám húga volt. Schobel Rudolf minden információja igaznak bizonyult a későbbiek során is. (Címük: Schobel Rudolf, Reghin, Str. Fürdő u. 2. Egyházi lakás)

Az 1970-80-as években nagyon sokszor fölkeresett Marosvásárhelyen Solymár József írónak a bátyja, dr. Solymár István művészettörténész, aki dr. Pogány Ö. Gáborral együtt létesítette a Magyar Nemzeti Galériát. István látogatásának több indítéka is volt. Elsősorban az, hogy nagyon szerettük és becsültük egymást. Mély, meghitt, magas szellemiségű barátság kötött minket össze, több interjút készítettem véle, írtam a könyveiről, filozófiájáról, én éreztem megtiszteltetésnek, hogy legjobb és legbizalmasabb barátjának nevezett. Írtam róla és munkásságáról a Falvak Népében, a Vörös Lászlóban, a Művelődésben, az Új Életben, de a legalaposabb tanulmányomat a Korunk közölte volt (Hagyomány és lelemény a képzőművészetben), amely megtalálható a Kényszerhelyzet művészete és a művészet kényszerhelyzete című könyvemben a maga teljes terjedelmében.

A másik indíték pedig a munka volt: dr. Solymár István akkor gyűjtötte az anyagot Nagy István (a székely Rembrandt) monográfiájához, s így számtalan ismerősömet kerestük föl, segítsenek föllelni Nagy István műveit. Ugyanis mindenki titkolta az állami hatóságok előtt a képzőművészeti értékeit, mert azonnal nyilvántartásba vették, s búcsút inthettek azoknak. Volt egy másik indíték is: Solymár István felesége, Magdolna (Magdi) közeli rokonságban volt anyai ágon az én Édesanyámmal, leánykori nevén Karda Erzsébettel Csíkszentdomokosról. Tehát a kapcsolatunk sokrétű volt.

Szóval, a barangolásaink alkalmával mindketten elanekdotáztuk egymásnak az egész életünket. Most kérem, jól figyelni! Dr. Solymár István katonai szolgálatot teljesített Észak-Erdély visszatérése alkalmával és utána Erdélyben: Tölgyes, Holló, Gyergyó, Nagyvárad, vissza Kolozsvár, Torda, stb. Az Istvánnal egykorúakat, harcászatra föl nem készített fiúkat, többnyire a munkaszolgálatosokhoz, a hadkiegészítőkhöz, az adminisztrációhoz, az utánpótlást biztosítókhöz osztották be. Solymár István így került közvetlen kapcsolatba nagyon sok izraelita magyarral, erdélyi zsidóval. Jól tessék figyelni! Nagyon sok dél-erdélyi zsidó, vagy regáti, moldovai román zsidó szökött át a magyarokhoz, mivel Romániában már régóta üldözték szerencsétleneket. Solymár ekkor ismerkedett meg egy Alexandru Blau nevezetű zsidó emberrel, akit Wass Albert segített, amikor átköltözött Dél-Erdélyből. Blau egyébként Bukaresti volt. Tudni kell, hogy a gyergyó-tölgyesi lágerekből és munkás századokból egyetlen embert sem vihettek el a német gestapósok! A zsidóságot a magyar-székely csapatcsendőrök (!!!) és a leventék óvták és mentették! (E témához később visszatérek.)

Ahogy diskuráltunk, mondom Pistának, hogy milyen kicsi a világ, mert hát nekem volt egy cellatársam Zsilaván (Jilava) a Bukarest melletti földalatti börtönben, Maris Moroltunak hívták, s azzal dicsekedett, hogy őt a "magyar gróf Wass mentette meg a fasiszták karmai közül." Nagyon ellentmondásosan beszélt, állandóan szidta a román hatóságokat, de dicsérte Károly királyt, akinek valóban egy zsidó nő volt az élettársa (Lupeasca), ujjával térképet rajzolt a levegőben, mutatván, hogy hol, miként szökött volt át a határon stb. Wass Albertről azt állította, hogy "nem volt való katonának, csak a származása miatt kapott rangot."

Pista nagy érdeklődéssel hallgatta a mondókámat, hát folytattam, hogy Moroiu azzal dicsekedett, hogy személyesen gróf Wass Albert rejtegette őt több társával együtt. Aztán Wass a Gestapo-ügynökök kelepccéjébe esett, s többet nem is hallott róla semmit. Annyit még mondott volt, hogy íróféle lehetett, mert állandóan jegyzetelt.

Leírásom alapján Solymár István fölismerte Moroiut és azonosította is a helyzetet, ha nem is pontról-pontra, hiszen nehéz volt rekonstruálni. E kérdésnél mi többnyire azért időztünk oly sokat el Solymár Istvánnal, mert én akkortájt írogattam egy ifjúsági regényt, éppen arról, hogy a Székelyföldön és tovább, a Partiumban, s általában Erdélyben a magyarok, beleértve a katonaságot is, miként mentették a zsidókat. Tehát nagyon érdekelt Solymár minden szava. (Az említett regényem meg is született, a \square óbarát folytatásokban közölte, majd megjelent a Kövek és fűszálak című kötetemben.)

Tehát nem azért érdeklődtem Pistától, hogy jó előre gondolva Wass Albert védelmében szót kérjek majd, ilyesmire még csak nem is gondoltam akkor, hanem valós adatokat gyűjtöttem a regényemhez. S most azokat próbálom rendszerezni. Két szárhegyi zsidó embert mentett meg Wass Albert, akik úgy lettek szárhegyiek, hogy ott telepedtek meg rokonságaik révén: Grünstein és Méth. Eredetileg valahol Kolozsvár környékiek voltak, nem székelyföldiek. Annak idején a megszabadulásukat, megmenekülésüket ők mesélték el nekem. Sajnos Méth Ferenc meghalt: a román politikai rendőrség vagy agyonverte s azután fölakasztotta, vagy szegény ő lett öngyilkos a szekuritátétól (siguranta) való félelmében. Moroiut egyébként arany-ügyletben tartóztatták le és ítélték el, akkor az arany-ügy politikai ügynek számított, a hadbíróóság (katonai törvényszék) mondta ki az ítéletet, és vitette a politikai foglyok börtönébe.

Szöts Zoltánnal szintén a börtönben ismerkedtem meg a tranzit-központban. Sokat beszélt, talán azért, mert éveken át egyedül volt egy cellában, s nem volt, akivel beszélgessem. Érdekes módon, ő is dicsekedve szólt Wass Albertről, hogy ismerte, sőt szolgálta is a gróf tisztet. Wass Albert úgy került volt szóba, hogy én elmeséltem neki a házkutatásunkat, az elkobzott könyveket. Édesapám visszaemlékezéseit, stb. S ekkor kapaszkodott Wass Albert nevébe. Szöts valamilyen lecsúszott családnak lehetett a sarja, mert állandóan emlegette, hogy az ő nevét nem parasztosan, hanem ts-sel írja. Emlékszem, volt egy ilyen megjegyzése: ő volt az egyenruhás civil úr a hadban. S amint mondotta, Wass több időt töltött a civilekkel, mint katonák között. "Neki lehetett, mert gróf volt". A munkaszolgálatosok közül ki-kiintett néhány embert, hogy az ő alakulatának szüksége van rájuk, s aztán ellátta őket megfelelő okmányokkal, s elengedte az egészet. Kiszabadulásunk után Szöts Zoltánnal Kolozsváron találkoztam, a Szentegyház utcában (6 Martie) lakott, Tamás Károlyék udvarán.

Ismét Solymár Istvánt idézem, szinte szó szerint: Ferikém, beleírhatod a könyvedbe, hogy Erdélyben a magyar katonaság és a magyar civilek védelmezték a zsidókat, velük együtt a Romániából átmenekült zsidókat is. Solymár István számára érthetetlen volt, hogy a román hatóság elítélte Wass Albertet, majd ügynökei révén rásütötte az antiszemitizmus pecsétjét.

Még mielőtt rátérnék egy megcáfolhatatlan tényre, hadd tegyem szóvá: Wass Albert halálra ítéltése Kolozsváron 1946-ban valahol sántít. Az úgynevezett Népbíróóság, amely egy rögtönítélő bírói hálózat volt, futószalagon hozta meg az ítéleteit, kimondottan faji-nemzetiségi alapon! Ennek felülvizsgálatát állami szinten rég kérnie kellett volna az ENSZ-nek, a Hági Nemzetközi Bíróságnak, de legelőször Budapestnek, hiszen a bűnözők (!?) észak-erdélyiek voltak tettük elkövetésekor. Budapest erről is megfeledkezett. Tudtommal Romániában egyetlen román háborús bűnöst végeztek ki Antonescu marsall személyében, rajta kívül senki mást! Tehát, ha nem került sor a román halálra ítélt háborús bűnösök kivégzésére, akkor ez azt jelenti, hogy a népbíróóságok ítéleteit vagy felfüggesztették, vagy hatályon kívül helyezték. Az más lapra tartozik, hogy a szovjet hadifogságból hazatért román és nem román hadifoglyokat a határon letartóztatták és Romániában elítélték. Több ilyen börtöntársam is volt. Senki sem értette, miként lehetséges, hogy a szovjetek szabadon engedték őket, s a románok letartóztatták és elítélték. Egyszerű a magyarázata: Romániában rengeteg embert tüntettek el, rengeteg okmányt semmisítettek meg, rengeteg hamis okmányt gyártottak, és rengeteg embernek változtatták meg a személyiségét: más nevet kapott, más lakcímet, más foglalkozást, mások lettek a szülei, stb.

Wass Albert, s általában a székelyföldi, partiumi és bánági magyarok magatartásának megértéséhez ismerni kell Erdély (egy kalap alá véve az összes, Romániához csatolt magyar terület) történelmét, s akkor eltűnnek a kérdőjelek, s érthetőbbé válik, hogy az erdélyi magyarság soha nem ismerte a szellemi és erkölcsi kannibalizmust. Persze sorolni lehetne és

talán kellene is a Tordai Országgyűléstől egészen a székely székek fölszámolását dübörgő, bécsi-budapesti rendeletekig, a törvények garmadáját, de ezennel bízunk az olvasók műveltségében, hiszen nincs tér a történelmi leltározásra.

A magyarságnak olyan volt a magatartása és életvitele, hogy a zsidók, az örmények, a lipovánok, a szászok, a cigányok, a bolgárok, a svábok, a szlovákok, a szerbek, a taliánok és a románok otthon érezhették magukat! Otthon is voltak. Akik ott maradtak, azok most is otthon vannak Erdélyben. Minden politikai részrehajlás nélkül, világosan meg kell fogalmaznom, hogy a nemzetek és nemzetiségek közötti ellentéteket Bukarest szította. Ezzel tisztában kell lennie mindenkinek, aki egyáltalán érdeklődik ilyesmik iránt. Bukarest noszogatta állandóan a szászokat az erdélyi magyarság ellen. Volt, amikor a szászok bedőltek a pópáknak és a mosdatlan, de púderes román szónokoknak, katonatiszteknek, mert velük szemben fölényben voltak, míg a magyarság esetében ez nem mondható el. Tehát a szászok többnyire háttal vagy oldalvást álltak a magyarok felé, míg meg nem jött az eszük. Ugyanis a háború után Románia az összes szászokat és svábokat kiszolgáltatta a Szovjetunióknak, a még élve maradt zsidókat pedig pénzért exportálta Amerikának, Nyugat-Németországnak és Izraelnek, a többi kisebbséget bedaráltta (volna!). Nagyon sok más nemzetiségű kisebbséghez tartozó személy, csoport menekült a legborzalmasabb kisebbségi sorsba lökött erdélyi magyarság ölébe. Érdekes és megszívlelendő metamorfózis.

Persze a visszatért szászokat, svábokat Románia szintén kiárúsította pénzért, az ENSZ és a szent vagy inkább álszent Nyugat tudtával. Mindezt azért kell mondanom, hogy mélyebben és jobban megértsék, értelmezzék azt a tényt, hogy a zsidóknak más volt a helyzetük Erdélyben, mint a világ bármely más területén, beleértve a Csonka-Magyarországot is. Most a magam nemzedékéről beszélek. Minket nem érdekelt, hogy ki örmény, zsidó, talián, lipován, cigány, hiszen valamennyien nagyszerű erdélyi magyarok voltak! Részükről, az ő szemszögükből nézve az erdélyi magyarságot, hasonlóképpen vélekedhettek és vélekedtek is.

A románokkal is békében lehetett volna élni, ha Bukarest nem szítja a gyűlöletet, s a magyarságot nem kiáltja ki a románok ellenségképével, s nem építi rá erre mind a bel-, mind a külpolitikáját. Értsünk végre szót! Az antiszemitaizmus a cári Oroszországból Csernovicon és általában Besszarábián át Romániába még a fejedelemségek korában beszivárgott, a Kárpátok-erődítmény gátolta meg, hogy hullámai átcsapjanak Erdélybe. A fejedelemségek egyesítése után, majd Erdélynek Romániához való csatolását követően, egységes és megideologizált gyűlöletkampány vette kezdetét a magyarok, a zsidók, a többi nemzetiség ellen. A zsidókat többszörösen gyűlölték. Elsősorban azért, mert az erdélyi zsidóság mindig is a magyarság oldalán és vele együtt állt ki a gátra, szerves részét képezte-alkotta a magyar kultúrának.

Ezennel fokozott figyelmet kérek: a Magyar TV2 2004. április 17-én este a Tudósklub műsorában hosszú interjút készített és közvetített Randolph L. Braham úrral, a new yorki Rosenthal Intézet vezetőjével, a nemzetközileg ismert holocaust-kutatóval. Gondolom, föltételezem (jóhiszeműen), hogy sokan hallgatták. Sajnálom, hogy amerikai útjaim alkalmával nem találkoztam Braham úrral, hiszen rengeteg mondanivalónk lett volna egymásnak. Végre egy Ember, aki tárgyilagosan, s mégis, a hajdani gyermek keservével, visszafojtott honvágyának melegével tárja föl hitelesen! az adott kor cserepekre zúzott tükrét. Braham úr világosan fogalmaz, amikor ezt mondja:

"A románok állandóan arról beszéltek, hogy ők védték, mentették a zsidókat, a magyarok pedig milliószámra pusztították őket". Mathias Carp megírta a román holocaust történetét, de a könyvét mindenütt fölvásárolták a románok és megsemmisítették. Hasonlóképpen Románia összes könyvtárában, levéltárában, minden holocaustra vonatkozó okmányt megsemmisítettek... Annak idején Ceausescu kijelentette, hogy Romániában nem volt zsidóüldözés, holott több mint 600 000 zsidót mészároltak le maguk a románok... A románok minket, zsidókat azért is nagyon gyűlölték, mert mi, erdélyi zsidók, magyarul beszéltünk, magyar kultúránk volt, sőt izraelita vallású magyaroknak tartották-vallották magukat sokan, s ezt a románok képtelenek voltak elviselni. Tudnunk kell, és mindenkinek tudomásul kell vennie, hogy Magyarországot Hitlerék 1944. március 19-én valósággal lehengettek. Tehát a magyarországi zsidók helyzetének elemzése e tény reális mérlegelése nélkül nem volna tárgyilagos. Magyarországon a németek diktáltak attól a naptól kezdve, de már előzetesen is."

Braham úr kérdezője, beszélgetőtársa Gábor György filozófus volt. Nagyon örvendtem volna, ha az elhangzottakat a másnapi napilapok közölték volna, hogy minél többen elolvashassák. De hát nem Braham úr szavait közölték! Braham úr erdélyi, Désen (Dej)

született, ott gyerekeskedett, azon a környéken csöpörödött férfiúvá, lelkébe szívta Erdélyt, s majd amikor megtapasztalt munkaszolgálatosként a szovjetek felszabadítói gyakorlatát, nagy kerülőkkel ismét visszatért szülőföldjére, ahol lepusztulás, nyomor és olyan éhínség fogadta, hogy még a munkaszolgálatos kosztolásra is vágyakozással gondolt vissza. Rokoni szálak kötötték Amerikához, Erdélyhez pedig ma is Erdély lelkisége, gyermekora köti. Az utóbbi szálakat nem is akarja, s nem is lehet elszakítani soha.

Most pedig térjünk vissza időben Wass Alberthez. Eleve elképzelhetetlen, hogy egy magas szintű, humán műveltséggel rendelkező ember a fentiekben körvonalazott erdélyi helyzet próbatételes mezsgyéjén ártson románoknak vagy zsidóknak, hiszen arra is alig jut ideje, hogy a saját nemzete sebeit kötözze – együtt éppen a románok és zsidók sebeivel. Egyáltalán, maga a föltételezés is, miszerint Wass Albert románokat küldött a halálba és antiszemita volt, olyan gyanúsítgatás, amihez foghatót csak a diktatúrák háza táján lehetett és lehet elképzelni. (Ma is diktatúrában élünk!) A gyanúsítgatás a gyanúsítgatókat minősíti.

Csodálkozom, hogy mindeddig a sajtóban fehér folt maradt Wass Albert emberségének, tiszta, nemzeti öntudatának, a más nemzeteket tisztelő-megbecsülő szándékának és tettének (!) egyik legmértvdobbb, konkrét bizonyítéka: A "COT LA COT" – Vállvetve – című, kétnyelvű antológia, amely 1936-ban jelent meg Marosvásárhelyen. Ott és akkor, ahol és amikor a fasiszta román civil és félkatonai alakulatok naponta végigvonultak a főtéren és az utcákon, kővel bezúzták a római katolikus és a református templom ablakait, valamint az Iskola utcai zsinagóga minden ablakát, s alaposan megrongálták az ajtókat és a falakat is. Olyan feszült volt a légkör, hogy a helybeli lakosság, mármint a magyarok és a zsidók közül sokan a mellékutcákban közlekedtek. S ilyen politikai körülmények közepette fogtak össze magyar, román és zsidó betűvetők, hogy közös antológiájukkal békességre bírják a vérengző, román fasisztákat. Máskülönb ez az állapot uralta volt az egész Romániát, amire ezennel nincs miért kitérnem.

Nos, nézzük az elején. Az antológia kétnyelvű. Az antológiára a pénzt Wass Albert adta, aki egyike volt az antológia szerzőinek(!) A szerkesztők: Gherasim Emil és Kertész Ákos, ugyanakkor szerzők is. Az Előszót Emil Dandea román polgármester és Antalffy Endre nyelvtudós írták, mint szerzők is egyben. A többiek Morvay Zoltán, Tamásy György, Bartha István, Virgil Carianpol, Vasile Netea, Susa Pana, Teodor Scarlat és mások. A könyv a népek közötti barátság megteremtésének óhaját tükrözi, nem jelszavakat pufogat, hanem mély, lírai hangvételében szólítja meg a szeretetet és a békességet. Ez az antológia, abban az időkb, talán az egyetlen ilyen fegyvertény volt az akkori Romániában. A történelem kutatóinak és az irodalomtörténészeknek a föladata megismertetni ama kort a mai olvasóval.

Nézzük csak közelebbről, kikkel társult, kikhez társult a gróf úr, Wass Albert? A személyek ismertetése előtt hadd említsem meg, hogy a Pax nyomdát, amely kinyomta az antológiát, pozdorjává zúzták a román felvonulók. Az antológiát árusító könyvesboltokat szintén. Szerencsére nem az összes példányt dobták piacra, hanem tartalékoltak belőle békésebb napokra is.

Íme a szerkesztők:

Gherasim Emil, római katolikus magyar költő. Volt újságíró, tisztviselő, színházi alkalmazott, 1942-ben a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola pályázatán első díjat nyert. Verseit Baló Sándor zenésítette meg, portréját Márkos Lajos alkotta. Önálló kötetei többek között: Az élet hullámain, Anyám, Két nap.

Kertész Ákos, magyar zsidó a háború zivatarában a román és német fasizmusnak esett áldozatul. (Ne tessék ellentmondást keresni, amikor a Marosvásárhely vonatkozásában román fasizmust is emlegetek, mivel a mozgó frontvonal mögött és előtte nagyon sok ember eltűnt. Kertész Ákos sorsáról nem tudni jóformán semmit, azon kívül, hogy elmenekült, és menekülés közben tűnt el. Még a lágerirodalom sem emlékezett meg róla, és semmilyen nyilvántartásban nem szerepelt.) Az erdélyi irodalom, amennyiben földrajzilag el lehet különíteni az irodalmat, de ebben az esetben szükséges, roppant gazdag vonulatokkal dicsekedhet: hadifogolyirodalom, lágerirodalom, börtönirodalom, emigránsirodalom. De létezik katonafogoly-, munkaszolgálatos-, láger-, menekülés-, börtönfolklór is! A gyűjtés és számbavétel még várat magára.

Bartha István (1998. december 23. Marosvécs) népművelő, író, szerkesztő, katona, hadifogoly, stb. Munkatársa volt a Szibériai Újságnak, majd a Cimborának. Művei: Holtak

néznek (versek), Felmértem férfiúkoromat, Hadra keltem Erdélyből, Dón Están és számos tanulmány és újságcikk. Sokat fordított román irodalomból is.

Antalfy Endre (1877. február 3. Ratosnya) nyelvész, irodalomtörténész, műfordító. Az európai nyelvek mellett ismerte és tanította az arab, héber, perzsa, szír, török nyelveket is. Sok kötetet kitevő életművét helyszűke miatt nem sorolhatom föl, de megemlítem, hogy több nyelvből fordított magyarra, számtalan szakmai társaságnak volt a tagja, politizált és egyaránt írt verset, drámát, szépprózát, esszét és művelte a történelmet. Kora nagytekintélyű poliglott tudósa volt.

Emil Dandea, Marosvásárhely polgármestere az antológia születésének időszakában. értelmiségi román családból származott, környezete bámulta magyar-német-héber műveltségét és becsülték igazságossága révén. Mivel nem volt antiszemita és nem gyűlölte a magyarokat, a román történetírás teljesen megfélemezte róla, az egyik legkiválóbb politikusról. Annyit viszont tudok, hogy Kicsi Antal irodalomtörténész tanulmányából (1968) a cenzor kihúzta Emil Dandea nevét és érdekes módon Wass Albert neve benne maradt az írásban.

A Lázár László esszéjében pedig fordítva történt: Wass Albertet húzták ki, és Emil Dandea maradt. (A román napi politikában csak az Ortodox Egyház tudott eligazodni, még a politikusok sem.)

Morvai Zoltán tősgyökeres □anyaországi□ volt (Debrecen, 1875. november 28.). Rengeteget utazott, bejárta Európát, minden irodalmi műfajban otthonos volt, ő szervezte meg az Erdélyi Könyvbarátok Társaságát, a bérletes színházat, s mivel szerelmes lett Erdélybe, kikötött Marosvásárhelyen, mint a zsidó nemzetiségű magyar Révész Kiadó és Könyvkereskedés fő nyomdavezetője. Egy időben Rudnyánszky Gyulával közösen szerkesztette a debreceni Csokonai Lapot, majd a Haladás, a Tükör szerkesztője, végül Ma címmel napilapot alapított (1925–1933). Nyomda-, lap- irodalomszeretetőt nyomdász édesapja oltotta belé. Művei közül az alábbiakat kell megemlítenem: Egy hatezer kilométeres séta története, Szürke történetek, Októberi fellegek, Babérosi balambér, Randevú stb. Az összeomlás után halt meg, 1945-ben temették el Siófokon.

A többi szerző ismertetése talán fölösleges. Föltételezem a román igazságszolgáltatásról, hogy nagy költőit ismeri. Nekem megadatott, hogy személyesen megismerkedjem velük és fordítsak a műveikből. Nehéz volna fontossági sorrendet fölláítani közöttük, de van egy közös vonásuk: valamennyiüket üldözték a román fasiszták, s majd üldözték a román kommunisták is! Valamennyien kiemelkedő egyéniségek a jelenkori román irodalomnak. Teodor Scarlat volt például a román avantgárd egyik úttörője, ezért akadt is baja bőven. Ezek a román írók-költők egytől-egyik nagy elismeréssel adóztak Wass Albertnek, s remélték, hogy majd egyszer hazatérhet Amerikából Erdélybe. Wass Albert román elismerői, hódolói között még meg kell említenem Vlasiu Ion szobrászművészt, akinek Déda mellett volt az alkotóháza, valamint Ion Th. Ilea (költő, író), aki e sorok írójának és barátainak az Amintirile unui anonim (Egy névtelen emlékei) című könyvében egész fejezetet szentelt".

A rengeteg érv közül, ami Wass Albert ártatlansága és igazsága mellett szól, csupán néhányat soroltam föl. Lehetne sorjázni az adalékokat, az adatokat, de közben megszületik a kérdés: bizonyítani kell-e azt is, hogy nem vagy gyilkos, hogy nem gyűlölsz? Akik Wass Albertet háborús bűnös váddal elítélték, akik antiszemitizmussal megbélyegezték, tulajdonképpen a román-magyar-zsidó kapcsolatoknak, barátságoknak ártottak és ártanak ma is. De mit várunk el a román hatalomtól, ha az anyaországi méltóságok is hitványul viszonyultak Wass Alberthez? (Az 1996–1997-es félelmetes és szégyellni való cirkuszra utalok.)

(A Céh, 2004/3., június)